

АЛЕГОРИЧНА ПРОЗА І.ЛИПИ: ПАРАМЕТРИ ДУХОВНОСТІ

Прозова спадщина І.Л.Липи невелика за обсягом, проте оригінальна за своєю проблематикою і жанровою структурою. Значну частку в його творчому доробку посідають жанри казки та притчі. Як відомо, притча належить до малих літературних форм, позбавлених сюжетного розвитку, що передають цілісний філософський зміст, моральну норму — певну “узагальнену “алгебраїчну схему”¹, модель людської поведінки чи ситуації.

У своєму розвитку притчеве начало пов’язане з можливістю надавати конкретно-історичним явищам універсальності, тобто виводити їх за певні часові рамки (одиничне представляти як загальне, робити його типовим, історично-закономірним і значимим)². Як одну з найістотніших рис притчі Гегель виділяв її унікальну властивість надавати одиничним випадкам узагальнюючого смислу³.

Саме притча фіксує сокровенні смисли людського життя, завжди говорить не про одиничне, а про загальне, те, що відбувається постійно, тобто вічне.

Композиційним центром притчі виступає якийсь конкретний факт чи думка, з викладу якої і випливає необхідне узагальнення. Логіка притчі ґрунтується на утвердженні або запереченні певної ідеї, яка ніби випробовується, вияскравлюється у процесі розповіді. І композиційні, й художньо-виражальні засоби притчі підкорені раціональному логічному началу, в ній за допомогою художніх засобів доводиться або відкидається певна моральна норма.

У невеликому літературному доробку І.Липи притчі посідають центральне місце. Він писав їх упродовж значного періоду життя (фактично чверть століття), вкладаючи в них сокровенний духовний зміст. Збірник його притч “Світильник неугасимий” складається з тринадцяти творів. Число — не випадкове: автор вкладав у нього певний сакральний смисл, пов’язаний з примхами власної творчої долі. У його нотатках, зокрема, є такі слова: “І чогось мені здається, що тринадцята дата буде щастити мені і що саме в цю дату я маю вмерти. Скажуть: забобони. Так. Я людина реальної науки, ні в які забобони не вірю. Але ж я глибоко пересвідчений у тому, що людина, ціла людськість сливе нічого не знає з того, що робиться не тільки в безмежному космосі, а навіть на нашій земній кулі, бо людина не знає ще навіть саму себе. Уся світобудова захована в тайну, і в часи Гомера, і зараз, як і через тисячу років люди стільки ж будуть знати ці тайни, як їх знали Асиріяни, Халдеї або Атлантиди...”⁴.

Літературно-естетичні погляди І.Липи еволюціонували від народницьких симпатій до модерністського розуміння співвідношення життя, творчості й краси. Притчі І.Липи відбивають його модерністську естетику, однією з найприкметніших національних рис котрої стала проблема співвідношення високого й низького в культурі, що своєрідно відбилось у символіці верху і низу, неба і долу, вершин і низин, хмар і долин.

Опозиція неба і долу в творчості І.Липи — це метафора духовного гарту, на який приречена кожна людина, що мусить своїм життям або прорости до Сонця, або згубити себе в темному болотяному прихистку чорної мари. Алегоричні образи притч прозаїка надзвичайно конкретні, промовисті, яскраві. Наскрізний образ усіх творів, — вічний дух життя, дух Всесвіту. Якщо людина проймається ним, вона стає вічною і нездоланною; якщо ж вона починає сліпнути в служінні

¹ Див.: Удам Х. “Новое творение” в суфизме // Уч. зап. Тартусского ун-та. — Вып. 558. — 1981. — С.98.

² Див.: Климяк Ю.К. Идеино-эстетическая функция притчи в украинской поэзии XIX — нач. XX ст. Автореф. дисс. ... канд. филол. наук. — Одесса. — 1989. — С.5.

³ Гегель. Эстетика. — В 4-х т. — М., 1969. — Т. 1. — С. 100.

⁴ Липа І. Світильник неугасимий. Тринадцять притч. — К., 1994. — С.75.

темним силам, перемагає Природа, яка має здатність до самооновлення, витворюючи досконаліші форми життя (“Так минали століття”). Дух Всесвіту, що є духом Життя, вічно бореться з духом Землі, позначаючи висхідну лінію, по якій іде духовний розвиток усього людства і конкретної людини зокрема. Земна людина перетворюється в духовну частинку вічної космічної ієрархії, проходячи випробування силою, багатством, холодною владою інтелекту і жорстокого розрахунку. Однак це не складає смислу її існування, це лише сходинки, які треба пройти, щоб прозріти і зрозуміти духовний смисл життя. “Війна і влада, наука і матеріалізм, золото й динамізм торгівлі-промислу – то все тільки етапи до чогось вищого. То не закінчення розвою і не відхилення від розвою, то потрібна школа для душ, щоб вони вийшли з неї ще більш сильними і очищеними”⁵. Дух Землі виступає духом темряви, затьмарені “темні” люди, що опускаються в темний діл, не бажаючи підняти очі на світлі верховини, в концепції І.Липи приречені самою природою на небуття (“Дух Всесвіту”, “Так минали століття”, “Геній”). Однак духовне прозріння – то складний шлях вічної боротьби, важкого змагання з духом Землі, якому немає кінця (“У невідому путь”, “Чорна мара”, “Сказала в саду фіалочка”).

Одвічна космічна робота духовних сил має найвищий смисл, суть якого – в *перетворенні* людини: “І от на Землі повстали відміни: люди – світова ціль – покинули боротьбу за плотські втіхи, почали вдивлятися в зоряне небо, безмірне і безкрає, чудодійне і загадкове, для них – вічно однакове. Частка духа Всесвіту втілилася в людей – то розливалася в народних масах, то скупчувалася в окремих особах, яких тоді звали Неперемождями, Геніями, Пророками. Люди почали розвивати в собі велич духу, самі робилися як духи і втілили в собі найбільший розцвіт всесвітньої організації – Свідомість. І тоді зрозуміли Вічність”⁶.

Жанр притчі у творчості Івана Липи зазначив пошук митцем певної універсальної лаконічної формули, якою можна було б означити сенс земного буття людини як частинки Космосу. Ця його модель має космологічний характер, вона переростає межі певного конкретно-історичного соціуму, тим самим набуваючи філософсько-узагальненого значення.

Творчість Івана Липи відбиває його уявлення про певну циклічність життя й історії, про розпад і народження матеріальних форм життя як *способу* безкінечного *проростання* духу (“У невідому путь”). Митець тяжіє до пантеїстичної філософії брахманізму, хоч, безперечно, його світогляд відбиває певну синтетичну духовну філософію, якою дихала модерністська свідомість поч. ХХ ст. Місткі образи притч асоціюються то з християнською символікою (“світильник неугасимий”), то з буддійською (“колесо життя”), то з брахманістською (“Дух Всесвіту”), то з архетипами національно-культурної свідомості (“Чорна мара”, “Геній”). Можна цілком погодитися з автором передмови до творів І. Липи – справді, його притчі стверджують своєрідний “практичний ідеалізм”, що споконвіку був характерним для української нації – “це ідеалізм чинний, далекий від аскетизму, ідеалізму борця, ідеалізм творчий”⁷. “Своїми притчами, – констатує дослідник, – Іван Липа намагався додати сили до життя, застерегти від необдуманих кроків і підказати вихід. Його думка, думка збагаченого життєвим досвідом вихователя, прагне увійти у святая святих душі конкретної людини й загартувати її для перемоги в життєвій боротьбі”⁸.

Потяг І.Липи до узагальнюючих духовних ідей, що визначив його нахил до алегоричних жанрів, яскраво відчутний і в його казках. Особливу увагу привертають видані в Одесі

⁵ Див.: Іван Липа, письменник і людина // Липа І. Світильник неугасимий. – С. 5.

⁶ Липа І. Дух Всесвіту // Липа І. Світильник неугасимий. – С. 2.

⁷ Див.: Іван Липа, письменник і людина // Липа І. Світильник неугасимий. – С.5.

⁸ Там само. – С. 4.

1917 р. кількома випусками “Казки про волю”: “Гомін по діброві” (I), Чайка-небога” (II), “Юрасів сад” (III), “Хапко і Давець” (IV), “Дідова правда” (V). Окремо в 1919 р. вийшла казка “Лада прекрасна”. Казки побудовано за основними принципами структури чарівних казок: тут і кумулятивне розгортання сюжету, обов’язкова для чарівної казки система випробувань, виборювання основної істини. Казки, особливо “Юрасів сад” та “Лада прекрасна”, наскрізь пройняті національною ідеєю. Автор висловлює прямі аналогії: сад — Україна; Лада — Україна. Україна вгадується і в образі Чайки-небоги — жінки і матері, що все життя спокутує свою провину.

Початок усіх казок, як правило, ідилічний. Далі — порушення ідилії, в основі якого лежить або зрада (“Чайка-небога”), або жадова (“Хапко і Давець”), або надмірна довірливість (“Юрасів сад”).

Якщо ідилією є вільне щасливе життя, то її порушення свідчить про “занепад людського духу”⁹, “туподумство і рабство”¹⁰.

Казкову систему випробувань автор, очевидно, використовує свідомо, щоб показати, що до щастя люди приходять через безладдя, руїну, страхи та через кров¹¹, через усвідомлення руйнівної сили рабства.

У казковому трактуванні І.Липою волі виразно простежуються дві тенденції.

Перша — в тому, що воля є основним принципом суспільного життя, друга — що воля складає основний принцип духовного існування кожного суспільного індивіда, пройнятого високою повагою і любов’ю до свого ближнього. Ці дві тенденції найбільш виразно виявлені у найцікавіших казках циклу — “Юрасів сад” та “Хапко і Давець”.

В казці “Юрасів сад” найбільш виразно представлена авторська філософія волі. Вона пов’язана з розумінням певної замкнутості культури як основного ядра, що не мусить підлягати винищенню. Юрасів сад — плодючий і багатий — поступово спустошується не стільки тому, що в ньому поселяються по черзі люди кримські, польські, московські, німецькі, а, головним чином, тому, що ці люди переорюють його кожен на свій смак, нищачи саму духовну основу саду. Воля нації в концепції І.Липи пов’язана із міццю її духовних засад, які ніщо не може зруйнувати. Тільки тоді сад процвітатиме і радуватиме всіх своїми плодами. І.Липа порушує проблему історичної пам’яті як основи вільного буття нації. (Юрась забув, що наказував йому батько, й це стало головною причиною загибелі саду).

У казці “Лада прекрасна” із зникненням Лади її, так би мовити, духовну ідею передає земля — вона наспівує юнакові Ладині пісні про волю. Забуття — це зрада, воля — це прозріння. Духовне прозріння окремої людини чи нації і є її шляхом до волі — ось основна думка усіх казок І.Липи.

Цікавою є казка “Хапко і Давець”. Вона побудована на різкій опозиції Добра і Зла, яка, — і це властиво для творчого стилю І.Липи — послідовно завершується діалектичним переходом злого начала у добре, духовної смерті — в життя. Ця казка має глибокий філософський смисл, пов’язаний з авторською оцінкою духовних цінностей у житті людини, їх основоположного начала. Проблема волі в казці постає як проблема звільнення від пут смерті. Смерті не знає той, хто все життя наближає людям любов, радість, співчуття, злагоду. Життя людини, яка служить лише собі, своєму власному збагаченню — пусте. Це життя є шляхом до смерті. Казка побудована як система випробувань жадібного Хапця, який поступово усвідомлював смисл життя і смерті.

Алегорична творчість Івана Липи — наслідок активного пошуку автором основних духовних підвалин суспільного устрою, що мусить в основу свою покласти виховання сильної, вільної, незалежної особистості.

м. Одеса

⁹ Див.: Липа І. Дідова правда // Липа І. Казки про волю. — Одеса, 1917. — С.27.

¹⁰ Там само. — С. 27.

¹¹ Липа І. Дідова правда. — С. 31.